

Recente roofvogelliteratuur

Rob Bijlsma

Arroyo B.E. & King J.R. 1996. Age and sex differences in molt of the Montagu's Harrier. J. Raptor Res. 30: 224-233.

Rui van adulte vogels duurt 6-8 maanden, begint in mei/juni en eindigt in januari/februari. Onderbreken hun rui blijkbaar niet tijdens de trek. Adulte vrouwtjes begonnen eerder met de rui, maar eindigden tegelijkertijd met de volwassen mannetjes. Eerstejaars vogels begonnen rui van kleine veren in overwinteringsgebieden. Na de eerste volledige rui zien ze er precies zo uit als adulte vogels.

Barton N.W. & Houston D.C. 1996. Factors influencing the size of some internal organs in raptors. J. Raptor Res. 30: 219-223.

Interne organen (maag, nieren, lever, hart, darmen) waren relatief klein in vogeljagende roofvogelsoorten als Sperwer, Havik en Slechtvalk (soorten die gebruik maken van snelheid en/of wendbaarheid), en relatief zwaar in zoogdiereters (Rode Wouw, Buizerd, Torenvalk).

Bergmans H., De Fraine R. & Vos T. 1996. Volwassen Buizerd *Buteo buteo* op bezet horst van Havik *Accipiter gentilis*. Oriolus 62: 96.

Adulte Buizerd staat op nest met drie jonge Haviken. Adult vrouwtje Havik verschijnt pas na beklimming nestboom. Onduidelijk wat Buizerd er uitspookte.

Bohuš M. 1996. (White-tailed Eagle (*Haliaeetus albicilla*) in the Slovak Danubian Region - the present status and its perspectives.) Buteo 8: 103-108.

Het laatste broedgeval van Zeearenden in de Donau-regio van Slowakije stamde uit de jaren zestig. In 1992-95 werden 's winters 10-15 Zeearenden waargenomen. Vier nesten werden (op)gebouwd, waarvan 1x op een oud buizerd- en 1x op een oud zwarte ooievaarnest. Er werd nog niet gebroed. De vogels hadden een voorkeur voor gebieden met weinig mensen, zoals oud bos met hoge bomen. 's Winters concentreerden ze zich in gebieden met kadavers van herten en zwijnen, in gebieden met veel watervogels en op plekken waar Aalscholvers visten en roestten. Negatieve invloeden bestonden uit toenemende verkeersdrukte, ongeschikte bosbouwpraktijken en visstroperij.

Clarke R., Combridge M. & Combridge P. 1997. A comparison of the feeding ecology of wintering Hen Harriers *Circus cyaneus* centred on two heathland areas in England. Ibis 139: 4-18.

Kleine zangvogels vormden het hoofdvoedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven op heidevelden in Engeland (braakbalanalyses). Welke zangvogel in het menu domineerde, hing af van de geografische locatie en van de habitattypes in de omgeving van de slaapplek. Naarmate er meer mannetjes op de slaapplekken zaten, nam het aandeel zangvogels in de braakballen toe. Omgekeerd: de toename van konijnen als prooi (na januari) ging samen met een stijgend aantal vogels in vrouwkleed.

Duke G.E., TerEick A.L., Reynhout J.K., Bird D.M. & Place A.E. 1996. Variability among individual American Kestrels (*Falco sparverius*) in parts of day-old chicks eaten, pellet size, and pellet egestion frequency. J. Raptor Res. 30: 213-218.

Per dag werden, afhankelijk van de vogel, 1-4 braakballen (meestal 1-2) uitgekotst. Naarmate er meer braakballen werden geproduceerd, nam de grootte ervan af.

Erkens J. 1996. Revalidatie van een pas uitgevlogen slechtvalk. Slechtvalk Nieuwsbrief 2(2): 5.

Jong vrouwtje (gezien foto betreft het echter een mannetje) Slechtvalk van 2de broedpaar in Limburg botste tijdens eerste vlucht op 18 juni 1996 tegen een raam. Op 20 augustus werd deze vogel na oplapping losgelaten op 20 km afstand van de broedplek.

Evans I.M., Dennis R.H., Orr-Ewing D.C., Kjellén N., Andersson P.-O., Sylvén M., Senosiain A. & Carbo F.C. 1997. The re-establishment of Red Kite breeding populations in Scotland and England. *Brit. Birds* 90: 123-138.

In 1989-94 is in Engeland en Schotland begonnen met reïntroductie van Rode Wouwen. Daarbij werden nestjongen uit Wales, Zweden en Spanje gebruikt. Op twee locaties werden in totaal 93 jongen losgelaten; vanaf 1992 wordt hier succesvol gebroed en neemt de populatie jaarlijks toe. In 1996 broedden er in Zuid-Engeland al minstens 37 paren, in Noord-Schotland 16. De broedresultaten zijn gelijk aan, of beter dan die in de brongebieden. Ter plaatse uitgebroede jongen hebben zich inmiddels succesvol als broedvogel gevestigd. Er wordt in bijlagen uitgebreid ingegaan op de uitwenkooien en het aanbrengen van vleugelflappen (levensduur flappen 3-5 jaar).

Gamauf A. & Berger V. (Hrsg.). 1996. Greifvögel und Eulen Österreichs: Faunistik - Forschung - Schutz. Abhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Österreich. Band 29. 223 pp., 16 bijdragen, 70 afbeeldingen (5 in kleur). Paperback. ISBN 3-901294-02-3, ISSN 0084-5639. Prijs DM 37.-. Te bestellen bij: Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Österreich, c/o Biologiezentrum der Universität Wien, Abt. f. Pflanzenfysiologie, Althanstraße 14, A-1091 Wien, Österreich.

Enkele roofvogelbijdragen worden elders in deze rubriek behandeld. Verder bevat deze stand van zaken van het Oostenrijkse roofvogel- en uilenonderzoek artikelen over Laplanduil, Steenuil, Ransuil, Oehoe, Vale Gier, Lammergier, Steenarend, ziekten en revalidatie.

Gamauf A. & Preleuthner M. 1996. Einfluß des Tourismus auf die Rohrweihe (*Circus aeruginosus*) im Nationalpark "Neusiedlersee - Seewinkel". *Abh. Zool.-Bot. Ges. Österreich* 29: 173-193. Hoewel Bruine Kieken voornamelijk in de rustigste rietvelden broedden, werkte recreatie toch nadelig op het broedsucces doordat recreatie de vogels verhindert de foerageergebieden optimaal te gebruiken. Dit is vooral duidelijk wanneer de voedselbehoefte van de jongen het grootst is. Een druk befietste weg zorgde voor een onbejaagbare corridor van 240 m breed!

van Geneijgen P. 1996. Ringvondsten van slechtvalken in Nederland en kleurringen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 2(2): 2-3.

Overzicht van 21 in Nederland teruggemelde en elders geringde Slechtvalken (1911 - aug. 1996): 10 uit Noord-Finland, 8 uit Zweden, 2 uit Noorwegen, 1 van het Kola-schiereiland. Het betrof 19x een als nestjong geringde vogel, 1x een als adult geringde vogel en 1x een als volgroeide juveniel uitgezette vogel uit Zuid-Zweden. Verder werd een op Texel geringde volgroeide juveniel uit Zuid-Noorwegen teruggemeld. Op grond van afgelezen kleurringen kunnen hier nog een Noord-Fins vrouwtje aan worden toegevoegd (in Lauwersmeer overwinterend in 1984/84-1992/93) en een mannetje uit Zuid-Zweden dat in 1995/96 in Zwolle pleisterde. Uit Midden-Europa zijn slechts enkele meldingen bekend: een als nestjong geringd vrouwtje uit Baden-Württemberg (gevonden bij Almere), een als nestjong geringde vogel uit Nordrhein-Westfalen (terug bij Capelle a/d IJssel) en een als nestjong geringd vrouwtje uit Limburg (terug bij Hellegatsplein). De Werkgroep Slechtvalk Nederland gaat kleurringaflezingen in Nederland coördineren. Met 60x-telescopen zijn de ringen vaak wel af te lezen. Bekijk beide poten en bepaal kleur van de ring voor beide poten afzonderlijk (houd verschil tussen rechts en links in de smiezen). Geef alle meldingen, ook oude, door aan Peter van Geneijgen (026-4421626).

van Geneijgen P. 1996. De vestiging van slechtvalken op de Centrale Gelderland in Nijmegen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 2(2): 8-9.

Waarnemingen van Slechtvalken in 1995 en 1996 bij de centrale van Nijmegen doen vermoeden dat 1997 hier wel eens het eerste broedgeval kan gaan opleveren.

Génsbol B. 1996. Roofvogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Schuyt & Co., Haarlem. Vertaald en bewerkt door Ger Meesters en André J. van Loon. 408 pp. ISBN 90-6097-431-X. Gebonden. Prijs f59.50.

In deze gids worden alle roofvogels van het westelijke deel van de Palearctis behandeld, eerst per soort verspreiding (kaart), populatiegrootte (aantal paren per land) en -ontwikkeling, trek, habitat, geluid, broedgedrag, voedsel en jachttechniek, vervolgens per soort een uitgebreide beschrijving van het

verenkleed (naar geslacht en leeftijd, verluchtigd met 10-15 goede kleurentekeningen/soort). Het boek staat tjokvol met kleurenfoto's (niet alle even functioneel), vele van goede tot uitstekende kwaliteit. De informatie is gemiddeld genomen up-to-date en correct, zij het ietwat toegespitst op de Deense situatie (gezien achtergrond auteur niet vreemd). Deze gids is, samen met *Roofvogels van Noordwest-Europa* van Dick Forsman, het beste Nederlandstalige overzicht van Europese roofvogels. Veldwaarnemers zullen de uitgebreide kleedbeschrijvingen (vooral onderscheid naar man-vrouw en leeftijd) en de honderden gekleurde illustraties weten te waarderen.

George K. & Nicolai B. 1996. Lebenserwartung freilebender Milane (*Milvus milvus milvus*, *Milvus migrans*). Orn. Jber. Mus. Heineanum 14: 49-51.

Gebaseerd op terugmeldingen van als nestjong geringde vogels wordt hier de oudste Rode Wouw (tenminste 29 jaar en 10 maanden) en de op één na oudste Zwarte Wouw (23 jaar en 1 maand) genoemd.

Gerritsen G.J. 1996. Slechtvalk *Falco peregrinus* slaat Kleine Alk *Alle alle*. Sula 10: 256.

Slechtvalkvrouwje van Centrale Harculo te Zwolle sloeg op 1 november 1995 een afgedwaalde Kleine Alk.

Green R.E., Pienkowski M.W. & Love J.A. 1996. Long-term viability of the re-introduced population of the White-tailed Eagle *Haliaeetus albicilla* in Scotland. J. Appl. Ecol. 33: 357-368. Tussen 1975 en 1985 werden 82 Noorse Zeearenden losgelaten op het eiland Rhum; dat leverde in 1992 niet meer dan 8 paren met een activiteitsgebied op. Via geavanceerde modellen berekenen de auteurs dat het slechts 2x waarschijnlijker is dat de Zeearend hier zal toenemen, dan dat hij zal afnemen (gegeven huidige overlevingskansen, broedsucces en leeftijd waarop voor het eerst tot broeden wordt overgegaan). Toeval kan dan een grote rol spelen bij de overleving van deze minipopulatie, bijvoorbeeld door sterfte van de weinige goed producerende individuen. Kortom, het Zeearend-project moet een extra oppepper van net zoveel extra individuen krijgen dat toeval geen grote rol meer kan spelen in het voortbestaan van de Schotse populatie. Een goede les voor de Nederlandse plannemakers!

Hake M., Kjellén N. & Alerstam T. 1996. Fågelvägen till tropikerna: Fiskgjusens flyttning kartläggs med satellitpejling. Vår Vågelvärld 56(8): 6-11.

De Zweedse visarendpopulatie omvat 3000 paren; tot 1995 werden er 15.000 jongen geringd. Daarvan werden er 2000 teruggemeld. De meeste vogels overwinteren in West-Afrika. In 1995 en 1996 werden enkele individuen met satellietzenders uitgerust en gevolgd tijdens hun reis naar Afrika. Ze volgden verschillende routes: deels via West-Europa en Gibraltar, deels via Italië en Sardinië en 1 vogel zelfs door het Arabisch Schiereiland. Deze gegevens laten zien dat zenders veel gedetailleerdere informatie opleveren dan ringmeldingen (in laatste geval alleen ring- en vindplek bekend, vaak niets van tussenliggende route).

Haller H. 1996. Der Steinadler in Graubünden. Langfristige Untersuchungen zur Populationsökologie von *Aquila chrysaetos* im Zentrum der Alpen. Ornithologische Beobachter, Beiheft 9. 167 pp. Prijs: Sfr 25.- + Sfr 6.- verzendkosten (cash of cheque). Te bestellen: Schweizerische Nationalpark, Nationalparkhaus, CH-7530 Zerne, Switzerland.

Prachtige studie over Steenarenden in de Alpen: lange-termijn trend (100 jaar), kenmerken van broedplaatsen, gedrag en ruimtelijke activiteiten, broedbiologie, trouw aan de broedplaats, overleving en populatiedynamiek. Geeft diverse fraaie aanvullingen op het recente boek van Watson (Poysereditie), met name waar het gaat om de resultaten van telemetrie. De verschillende onderwerpen zijn in detail uitgewerkt, met veel aandacht voor de verrichtingen van individuele vogels. Het proefschrift is verluchtigd met tientallen kleurenfoto's, alle met een grote documentaire waarde. Het ruimtegebruik van de Steenarenden kon worden gekoppeld aan de verspreiding van hun hoofdprooiën (marmot, gems). De dichtheid was in de periode voor 1970 gekoppeld aan de aanwezigheid van geschikte broedplaatsen op kliffen, daarna aan landschappelijke onderverdelingen. De grootte van een territorium varieerde van 28 tot 90 km² per paar. Nieuwkomers hadden kleinere territoria dan paren op traditionele plekken. Vliegactiviteiten bleken sterk afhankelijk van opwaartse luchtstromen, dus voornamelijk langs

hellingen die op de zon lagen (vooral in de winter). Solitaire arenden veroorzaakten grote onrust onder broedparen, resulterend in frequente territoriale conflicten, vermindering van het aantal copulaties en langdurige afwezigheid bij het nest. Al met al bleek deze populatie te worden gereguleerd door (1) territoriaal gedrag, (2) zwervende solitaire arenden (zorgend voor dichtheidsafhankelijke stress onder territoriale paren), en (3) onderlinge conflicten (leidend tot extra sterfte). Het voedselaanbod was bij dit alles een onderliggende factor, al zinkt de uiteindelijke invloed hiervan bij de Steenarenden in de Alpen vermoedelijk in het niet bij de effecten van territoriaal gedrag tussen territoriale en solitaire arenden. Hoewel Steenarenden de enige grote predator van hoefdieren zijn in de Alpen is hun predatiedruk gespreid over een gigantisch gebied; de uiteindelijke invloed op aantallen hoefdieren is verwaarloosbaar. In dit proefschrift worden deze uitspraken goed onderbouwd met (moeizaam verkregen!) feitenmateriaal. Arenden opsporen, controleren en volgen in de Alpen is andere koek dan Buizerds zoeken in het aangeharkte Nederland!

Hayek L.-A. C. & Buzas M.A. 1997. Surveying natural populations. Columbia University Press, New York. ISBN 0-231-10241-0 (paperback). £20.-. XVI +563 pp.

Meer bedoeld voor mensen die zijn geïnteresseerd in hoe een onderzoek op te zetten en uit te werken dan om een avondje leesplezier te hebben. Met onderwerpen als: dichtheid (gemiddeld, variantie), normale verdelingen, betrouwbaarheidsintervallen, hoeveel proefvlakken, ruimtelijke spreiding, verzamelmethoden in het veld, regressie, diversiteit, indices, etcetera. Volgens het voorwoord is geen statistische kennis noodzakelijk, alleen enige kennis (of op zijn minst geen aversie) van algebra. Dat moet toch te doen zijn.

Foto: Zoek de twee jonge Grauwe Kiekendieven. Het ringen van jonge roofvogels is vaak een sociale happening, waarbij de grondeigenaar en zijn familie, vriendjes en burens graag betrokken willen zijn (Simon Bijlsma).

Foto: Adulte Buizerd op jacht, industrieterrein Assen, 19 maart 1996 (Lutje de Jong).

Hellmann M. 1996. Untersuchungen an Schlafplätzen von Rotmilanen und Schwarzmilanen (*Milvus milvus*, *M. migrans*) im nördlichen Harzvorland. Orn. Jber. Mus. Heineanum 14: 111-132. In drie gebieden in de noordelijke Harz werden slaappleaats van Rode en Zwarte Wouwen gecontroleerd. De hoogste aantallen Rode Wouwen werden in najaar en winter vastgesteld (tot resp. 200 en 130 vogels). Zwarte Wouwen bereikten hun maximum van 50 exemplaren in de broedtijd. Plekken in de nabijheid van vuilstortplaatsen werden geprefereerd; Rode Wouwen foerageerden tot op 8 km van de slaappleaats. In september 1996 werden in een gebied van 652 km² meer dan 700 Rode Wouwen op minstens 20 slaappleaats gevonden.

Kamp B. & Kamp M. 1996. Het mysterie van de onvindbare Sperwers: Sperwerhorst in Reigersnest? De Gierzwaluw 34(3): 17-19.

Suggestie dat sperwerpaar op verlaten reigersnest zou hebben gebroed, wordt niet ondersteund door informatie in artikel: was het reigersnest dik bedonsd ten tijde van het vinden, werd het niet alleen als plukplek gebruikt, waren de jongen op 17 juli (dag van vondst nest) al vliegvlug?

Kamp M. & Kamp B. 1996. Broedsucces Boomvalk boven stadsrumoer. De Gierzwaluw 34(1/2): 50-51.

Succesvol broedgeval van paartje Boomvalk (2 jongen) aan de Burgemeester Roëllstraat in Amsterdam Sloterveer, naast een school. Laatste waarneming van de jongen op 17 september.

Kjellén N. 1997. Importance of a bird migration hot spot: proportion of the Swedish population of various raptors observed on autumn migration at Falsterbo 1986-1995 and population changes reflected by the migration figures. Ornithologica 7: 21-34.

Gebaseerd op reproductiecijfers en populatieschattingen voor Zweden is bekeken welk percentage van de 4 Zweedse roofvogels via Falsterbo het land verlaat, en of daar verschillen tussen adulte en juveniele vogels in bestaan. Het aandeel landverlaters varieerde van <1% (Havik) tot 38% (Rode Wouw). Soorten met een zuidelijke verspreiding in Zweden (Bruine Kiekendief, Rode Wouw) werden relatief vaker waargenomen bij Falsterbo dan vogels met een noordelijke verspreiding (Blauwe Kiekendief, Ruigpootbuisard). Zo ook waren de van thermiek afhankelijke soorten beter vertegenwoordigd, vooral Wespandief, Rode Wouw en Buisard. Bij de meeste soorten werden meer juvenielen dan adulten gezien (of de adulten overwinteren noordelijker dan de juvenielen, of adulten zijn minder geneigd zich te laten gidsen door landschappelijke richtlijnen). Alleen bij Wespandief, Ruigpoot en Slechtvalk waren de adulten in de meerderheid. De langlopende tellingen bij Falsterbo zijn momenteel de beste manier om aantalsveranderingen in de Zweedse roofvogelstand te monitoren.

Kostrzewa R. & Kostrzewa A. 1997. Der Bruterfolg des Turmfalken *Falco tinnunculus* in Deutschland: Ergebnisse 1985-1994. J. Orn. 138: 73-82.

Broedbiologie van Torenvalken uit 17 deelgebieden in Duitsland wordt met elkaar vergeleken. Grote verschillen in reproductieve output naar regio en jaar. Broedvogels in nestkasten en gebouwen lieten meer jongen per paar uitvliegen dan broedvogels met open nesten.

Krüger O. 1996. Besonderheiten der Revierstruktur des Habichts (*Accipiter gentilis*) im Teutoburger Wald. Charadrius 32: 110-112.

Onderzoek in 1990-94. Territoriumgrootte bij Haviken varieerde van 7.7 tot 12.9 km², waarbij territoria in bossen gemiddeld 1.2 km² groter waren. De meeste nesten in dit heuvelachtige gebied lagen lager dan de jachtgebieden (gemiddeld 51 m lager), vermoedelijk vanuit energiebesparend oogpunt tijdens transport van prooi (vooral Houtduif) naar het nest.

Kunstmüller I. 1996. (Probable breeding of the Black Kite (*Milvus migrans*) in the Czech Moravian Highlands.) Buteo 8: 145-146.

Mogelijk broedgeval (paar met 2 vliegvlugge jongen, echter geen nest gevonden) op 580 m boven zeeniveau.

Kunstmüller I. 1996. (Successful breeding of Montagu's Harrier (*Circus pygargus*) in the Czech-Moravian Highlands.) Buteo 8: 147-149.

Nest met 4 eieren (drie jongen vliegen uit) op 460 m boven zeeniveau.

Leshem Y. & Yom-Tov Y. 1996. The use of thermals by soaring migrants. Ibis 138: 667-674.

Thermiekgebruik tijdens voor- en najaarstrek van Witte Pelikaan, Ooievaar, Wespendif en Schreeuwarend werd in Israël onderzocht met behulp van radar, zweefvliegtuig met hulpmotor en lichte vliegtuigjes. Hierbij werden de vogels letterlijk gevolgd. De vogels vlogen gemiddeld op 344-1123 m boven de grond, met een gemiddelde snelheid van resp. 29,2, 38,7, 50,9 en 45,2 km/uur. Door van thermiek gebruik te maken (energetisch voordelig) wordt de af te leggen afstand tussen overwinterings- en broedgebied met 22-57% verlengd (vergeleken met een vlucht in een rechte lijn).

Lieske D.J., Oliphant L.W., James P.C., Warkentin I.G. & Espie R.H.M. 1997. Age of first breeding in Merlins (*Falco columbarius*). Auk 114: 288-290.

Op basis van gekleurde Smellekens (met jaarcode) en de hervangst (en aflezings van kleureringen indien hervangst niet lukte) van dergelijke vogels in de broedtijd kon de leeftijd bepaald worden waarop mannetjes en vrouwtjes van het Smelleken voor het eerst aan het broedproces deelnamen. Dat lukte van 93 mannetjes en 35 vrouwtjes. Van de mannetjes broedde 37% in het eerste levensjaar, 57% in het tweede en 6% op een leeftijd van drie jaar. Voor de vrouwtjes was dat resp. 81,0 en 19%. Dit verschil kan zijn veroorzaakt door seksverschillen in sterfte (gebrek aan gegevens om dat hard te maken), danwel met een grotere concurrentiedruk onder de mannetjes, waarbij de twee en oudere mannetjes superieur zijn aan de eerstejaarsvogels. In het laatste geval is het aantal mannelijke territoriumhouders de beperkende factor voor het aantal paren.

Mlikovský J. 1996. New data on the food of the White-tailed Sea Eagle (*Haliaeetus albicilla*) in the Svjatoj Nos wetlands, Lake Baikal. Buteo 8: 115-118.

Beschrijving voedselkeus van Zeaarenden nabij het Baikalmeer aan de hand van prooi-resten onder nesten met uitgevlogen jongen. Overwegend watervogels, vooral zwemenden. Conclusie van auteur dat Zeaarenden hier specialiseren op watervogels is voorbarig. Een evenwichtig beeld van de voedselkeus kan niet worden verkregen door alleen af te gaan op prooi-resten onder het nest.

Newton I., Davis P. & Moss D. 1996. Distribution and breeding of Red Kites *Milvus milvus* in relation to afforestation and other land-use. J. Appl. Ecol. 33: 210-224.

De Rode Wouw in Wales breidt zich langzaam uit. Bebossing van schapenweiden is nadelig, omdat Rode Wouwen niet kunnen foerageren in gesloten bos (wel in cultuurland). Aan de andere kant staan bosbouwers positief tegenover wouwen (geen vervolging, zelfs goede bescherming), terwijl sommige schapenboeren zich aan vervolging schuldig maken. Al met al is het in dit geval nuttiger de vervolging door mensen tegen te gaan, dan veel energie te stoppen in habitatbescherming.

Newton I., Rothery P. & Wyllie I. 1997. Age-related survival in female Sparrowhawks *Accipiter nisus*. Ibis 139: 25-30.

Met behulp van de vang-terugvangmethode werden de overlevingskansen van vrouwtjes Sperwers berekend in drie gebieden in Engeland en Schotland. Die kansen verbeterden gedurende de eerste drie levensjaren, maar nemen af in de daaropvolgende 5-6 jaar; de maximum leeftijd ligt op ongeveer 10 jaar. De omslag in levenskansen wisselt waarschijnlijk per gebied, afhankelijk van de omstandigheden ter plaatse. In Engeland, waar de populatie sterk groeiende was, waren de overlevingskansen in alle leeftijdsfasen beter dan in Schotland; in de Schotse gebieden was de populatie dan ook stabiel of afnemend. Het verschil in overlevingskansen wordt toegeschreven aan variatie in concurrentiedruk: vooral jonge en oude vogels leken te profiteren (beter overlevingskansen) van verminderde concurrentie in gebieden met groeimogelijkheden voor de lokale populatie. Dit kon evenwel niet statistisch worden aangetoond. (De Nederlandse Haviken zouden in dit verband ideaal vergelijkingsmateriaal opleveren: stabiele en afnemende populatie en gelijkblijvende reproductie zouden ook hier een grotere sterfte dan voorheen onder Haviken teweeg kunnen brengen.)

Nicolai B. & Günther E. 1996. Historischer Brutplatz des Wanderfalken *Falco peregrinus* im Selketal (Harz/Sachsen-Anhalt). Orn. Jber. Mus. Heineanum 14: 53-56.

In 1941, 1943 en 1944 broedden er Slechtvalken in het dal van de Selke ten zuidwesten van Meisdorf in een steengroeve en aan een klif. Deze waarnemingen worden geboekstaafd door twee legfels van elk

4 eieren in de collectie van het Heineanum Museum.

Petrins A. 1996. Künstliche und natürliche Greifvogelhorste unter Bedingungen intensiver Forstwirtschaft in Mittellettland. Populationsökologie von Greifvögel- und Eulenarten 3: 75-86. Kunstnesten werden het graagst door Schreeuwarenden gebruikt (50% in gebruik na 1 jaar, 80% na 2 jaar)(kwam vooral doordat S. Vaak meerdere jaren achtereen op hetzelfde nest zat), maar ook Buizerd (resp. 35 en 78%) en Havik (resp. 20 en 100%) lieten zich met kunstnesten in. Niet echter de Wespendif. Doordat veel kunstnesten werden aangeboden, verwaarloosden de natuurlijke nesten, wat leidde tot het verval ervan (zou argument kunnen zijn om geen kunstnesten te plaatsen. RGB).

Porstendorfer D. 1996. Siedlungsdichte und Populationsentwicklung des Rotmilans (*Milvus milvus*) in Südniedersachsen. Vogelkld. Ber. Niedersachs. 28: 57-61.

In het gebied Göttingen-Northeim (257 km², waarvan 42% bos) werd in 1995 een dichtheid van 10.1 paar Rode Wouw per 100 km² vastgesteld. De totale populatie omvatte 22 broedparen, 4 niet-broedende territoriale paren en 1 solitair. In 1989 en 1990 werden resp. 20 (+3 niet-broedende paren) en 18 paren (+6 niet-broedende paren) gevonden.

Pühringer N. 1996. Erste Ergebnisse zur Ernährung des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) in den oberösterreichischen Kalkvorpalen. Abh. Zool.-Bot. Ges. Österreich 29: 81-93.

Bewerking van 362 prooien van 6 slechtvalkparen in Oostenrijk in 1990-94. Hoewel jaarrond geraapt, is bij uitwerking helaas alles op één hoop gegooid. Prooigewicht varieerde van 5 g (Goudhaan) tot 1200 g (Korhoen). Post- en tamme duiven vormden hoofdprooi (22% naar aantal, 50% naar gewicht). Mannetje vangt kleinere prooien dan vrouwtje.

Purger J.J. 1996. Numbers and distribution of Red-footed Falcon (*Falco vespertinus*) nests in Voivodina (Northern Serbia). J. Raptor Res. 30: 165-168.

Telling van nesten van Roodpootvalken in Vojvodina in 1990 en 1991 (resp. 308 en 124). 1991 was kouder jaar, waardoor Roeken later nestelden en de Roodpoten bij aankomst in de broedgebieden op bezette roekennesten stuitten. Hierdoor moesten ze vaker van oude eksteren gebruikmaken (kleinere trefkans, want niet in kolonies) of trokken ze verder; dit verklaart vermoedelijk het kleinere aantal in 1991.

Quinn J.L. 1997. The effects of hunting Peregrines *Falco peregrinus* on the foraging behaviour and efficiency of the Oystercatcher *Haematopus ostralegus*. Ibis 139: 170-173.

Jagende roofvogels worden vaak gezien in termen van predatie: het vangen en opvreten van prooien. Echter, waarschijnlijk is alleen al hun aanwezigheid veel belangrijker voor prooidieren (en hun gedrag) dan de kans opgevreten te worden. Alle vluchten van Slechtvalken brachten een verstoring van het foerageerritme van Scholeksters met zich mee, ongeacht of er een prooi werd geslagen (succesvolle jachtvluchten werden zeer weinig waargenomen). Naar schatting 8% van de daglichturen werd door Schollië besteed aan samenballen in groepen als gevolg van de aanwezigheid van Slechtvalken; er werd dan uiteraard niet gefoerageerd. Bovendien verminderde de foerageerefficiëntie na een verstoring. Deze reacties kunnen in gebieden met een lage voedseldichtheid nadelig uitwerken op Schollië, vooral op jonge vogels die toch al onder druk staan in de strenge scholekstersamenleving.

Reilmann F., Stübing S. & Klauberg G. 1996. Rupfungs- und Gewölfefunde aus einer Brutkammer des Wanderfalken (*Falco peregrinus*) bei Neuwerk. Seevögel 17: 88-91.

In broedkast werden 72 braakballen en 37 plukresten van Slechtvalk verzameld, betrekking hebbend op resten van voorafgaande zomer en voorjaar. Gemiddelde braakbalformaat was 35x17 mm, gemiddelde gewicht 1.7 g (spreiding 0.6-3.9). Inhoud braakballen werd niet op naam gebracht. In prooieresten ten minste 37 vogels, waaronder relatief veel steltlopers en eenden (logisch gezien kust). **Riedstra B.J. 1997. Twee vreemde broedgevallen bij de Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. Limosa 70: 33.**

Lauwersmeer, 1994: drie kleine eieren (van vermoedelijk één vreemd vrouwtje) werden bij 6-legsel gedumpt, terwijl in een ander nest 2 van de 3 eieren opvallend klein waren.

Robbrecht G. 1996. De Slechtvalk is terug! Wielewaal 62: 145-147.

Broedgeval in nestkast op centrale Doel (België) in 1996. Baltsend paartje bij centrale Rodenhuize werd in 1995 verdreven door ontsnapte hybride Giervalk x Slechtvalk; dezelfde hybride terroriseerde het paartje bij Doel. Hybride gevangen op 27 februari 1996. Nestkast direct weer ingenomen door Slechtvalk. Eerste paringen 20 maart, vrouwtje broedend vanaf midden april. Op 15 mei een pasgeboren jong en een ei. Enige jong, een vrouwtje, op 7 juni geringd, inclusief zwarte kleuring met inscriptie A1. Uitgevlogen op 25 juni.

Romanowski J. 1996. On the diet of urban Kestrels (*Falco tinnunculus*) in Warsaw. Buteo 8: 123-130.

Braakbalanalyse (n=736) van Torenvalken in Warschau over 1979-83: 80% van menu bestond uit veldmuizen, rest uit (vooral) Huismussen en insecten. Hoogste vogelaandeel werd in juni gevonden. Seizoensvariatie was gering, omdat veldmuizen jaarrond de hoofdprooi vormden. In een andere plaats, Ochota, maakten Huismussen 57% van het menu uit.

Saar C. 1996. Der Anfang is geschafft: Wanderfalken brüten erfolgreich auf Baumhorst. Slechtvalk Nieuwsbrief 2(2): 10-11.

Broedgeval van Slechtvalken in boomnest in Brandenburg in 1996. Suggestie wordt gewekt dat dit het gevolg is van uitwinnen van gefokte Slechtvalken in kunstnesten in bomen. Dat laatste is bedoeld om de verdwenen boombroederpopulatie terug te krijgen. Leuk tuinieren, zo.

Sachslehner L.M. 1996. "Nachtaktiver" Turmfalke (*Falco tinnunculus* L.) jagt Eulenfalter am beleuchteten Stephansdom in Wien. Können Turmfalken im oberen UV-Bereich sehen? Ökol. Vögel 18: 55-64.

Zomer 1991: mannetje Torenvalk jaagt 's nachts op nachtvinders in het (deels UV-) licht van de schijnwerpers van de Sint Stephan-katedraal in Wenen. Nadat de lampen voorzien waren van nieuwe afdeklazen (waardoor er minder UV-licht was), stopte de Torenvalk met de nachtjacht; overigens vlogen er toen ook minder motten.

Schmidt D. 1996. Brutbestand und -verbreitung des Fischadlers *Pandion haliaetus* in Deutschland - eine aktuelle Kurzübersicht. Vogelwelt 117: 337-340.

In 1995 min. 290 paren Visarend in Duitsland. Betekent viervoudige toename in laatste 20 jaar, inclusief kleine gebiedsuitbreiding (1 paar in Beieren in 1992, 2 paar in 1995) en -inkrimping (kustgebied Thüringen).

Slotta-Bachmayr L. 1996. Der Wanderfalke (*Falco peregrinus*) in Österreich: Analyse der aktuellen Gefährdungssituation. Abh. Zool.-Bot. Ges. Österreich 29: 69-79.

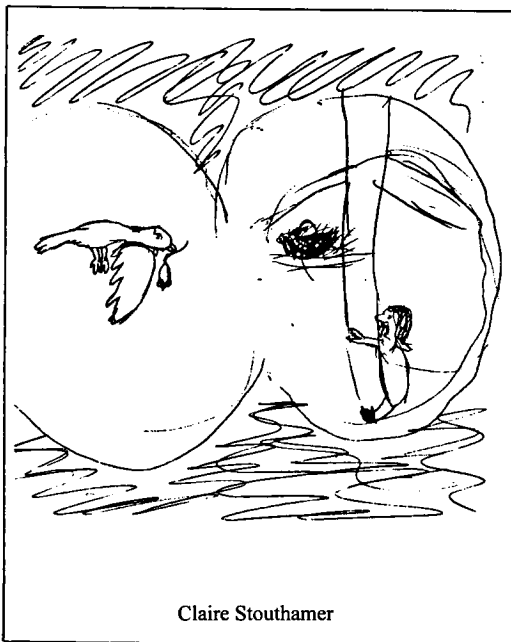
Na dieptepunt rond 1980 herstel populatie Slechtvalk in Oostenrijk, naar 130 paar begin jaren '90. Verband ontdekt tussen jongenproductie en tijdstip waarop het voederen begint (voederen van wat wordt niet uitgelegd, maar neem aan dat voederen van vrouw door man voorafgaande aan de eileg wordt bedoeld). Soort wordt momenteel niet bedreigd.

Smit A.A. 1996. Seasonal trends in observations of raptors in the central Swedish mountains. Ornith. Svecica 6: 123-127.

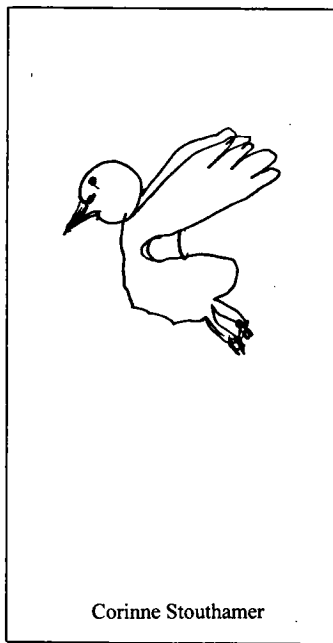
Jaarrond-waarnemingen van roofvogels in midden-Zweden, gerelateerd aan hoenderdichtheden, weer en inspanning van waarnemers. Erg moeilijk om effect van roofvogels op hoenders vast te stellen, of omgekeerd. Meeste roofvogels werden telkenjare in voorjaar en nazomer gezien; over het waarom hiervan kon alleen worden gespeculeerd.

Steiner H. 1996. Einflüsse des Habitats auf Nahrungswahl und Reproduktionserfolg beim Sperber (*Accipiter nisus* L.). Abh. Zool.-Bot. Ges. Österreich 29: 141-154.

Prooispectrum naar habitat binnen elf spervuurtterritoria waarvan >70 prooien/territorium beschikbaar waren. Gekeken werd naar mate van bebossing rond nestplaats (1 km) en prooiëus. Aandeel bosvogels in prooispectrum nam toe met toenemend bosaandeel, het aantal mussen nam af. Mussenjagers hadden iets lager broedsucces, terwijl jongenproductie toenam met toenemend bosaandeel. Dat laatste wordt toegeschreven aan de grotere diversiteit aan prooien.

Claire Stouthamer

Corinne Stouthamer

Struwe-Juhl B. 1996. Brutbestand und Nahrungsökologie des Seeadlers *Haliaeetus albicilla* in Schleswig-Holstein mit Angaben zur Bestandsentwicklung in Deutschland. Vogelwelt 117: 341-343.

Uitgeroeid eind 19de eeuw volgde herkolonisatie in jaren '40, toename tot 9 paar in 1958, daling tot 3 paar in 1982. Strikte bescherming van nestplaatsen. Vanaf 1986 lichte toename tot 16 paar (en 25 vliegvlugge jongen) in 1995. Deze ontwikkeling loopt parallel aan trend elders in Duitsland. Sleeswijk-Holsteinse Zeearenden hebben in broedseizoen een home range van $62 \pm 35 \text{ km}^2$; meeste jacht vindt binnen 5 km van nest plaats (sommige vogels tot 13 km van nest). Vis was hoofdprooi (75% van prooiresten), gevolgd door vogels (22%) en zoogdieren (3%). Ongeveer 10% van de vis bestond uit palingen die ze van Aalscholvers afpikten.

Stubbe C., Mammen U. & Gedeon K. 1996. Das Monitoring-Programm Greifvögel und Eulen Europas. Vogelwelt 117: 261-267.

In 1988-94 werden in Duitsland, Tsjechië, Slowakije, Estland, Letland, Litouwen, Oekraïne, Polen, Slovenië, Oostenrijk en Groot-Brittannië van 51.200 broedsels van uilen en roofvogels gegevens ingezameld. Op grond hiervan berekeningen mogelijk over broedsucces (al kun je je afvragen of dit soort grove openstapelingen van rijp en groen wel iets zinnigs oplevert) en trends.

Stubbe M. & Stubbe A. (eds.) 1996. Populationsökologie von Greifvögel- und Eulenarten, Band 3. Martin-Luther-Universität, Halle Wittenberg. 403 pp. DM 35.-. Te bestellen via: Prof. Dr. M. Stubbe, Universität Halle, Institut für Zoologie, PF Universität, Domplatz 4, D-06099 Halle/S., Deutschland.

Een verzamelband van een roofvogelsymposium. Afzonderlijke bijdragen zullen elders in deze rubriek worden besproken, voor zover relevant. Overwegend gebaseerd op onderzoek in het voormalige Oost-

Duitsland, maar ook in andere landen in Oost-Europa en voormalig Sovjet-Unie (Slowakije, Polen, Letland, Litouwen, Oekraïne, Baikal, Mongolië).

Thiede W. 1996. Ist Beuteverstecken beim Turmfalken *Falco tinnunculus* wirklich eine Ausnahme? Charadrius 32: 131.

Melding uit literatuur waarin Torenvalken prooien 'verstopten'.

Viñuela J. 1997. Laying order affects incubation duration in the Black Kite (*Milvus migrans*): counteracting hatching asynchrony? Auk 114: 192-199.

De laatstgelegde eieren van Zwarte Wouwen hebben een kortere incubatietijd dan de eerder gelegde eieren. Er wordt gesuggereerd dat vocale activiteiten van de embryo's ervoor kunnen zorgen dat de spreiding van het uitkomen van de eieren wordt gereduceerd.

Vlugt D. 1996. Voeren haviken hun jongen complete nesten? Kleine Alk 13(3): 13-14.

Vlakbij haviksnest met uitgevlogen jongen in de Provence werden tussen prooiresten twee kleine nesten aangetroffen: één gemaakt van voornamelijk mos (waarschijnlijk pimpelmees), de ander van dennennaalden en korstmoss. Meegenomen door Havik?

Wagner A. 1996. Außergewöhnlich hell gefärbte Wespenbussarde (*Pernis apivorus*). Abh. Zool.-Bot. Ges. Österreich 29: 155-159.

Beschrijving van 1-2 licht gekleurde wespendifmannetjes (met foto's) in 1992-94. Bruikbaar bij individuele herkenning in opeenvolgende jaren.

Watson J. 1997. The Golden Eagle. Poyser, London. XX + 374 pp. ISBN 0-85661-099-2. f100.-. Eindelijk, na tientallen jaren wachten, een nieuwe monografie over de Steenarend. En wat voor een. Mooi uitgevoerd op groter formaat dan de normale Poyser-monografieën, voorzien van fraaie tekeningen van Keith Brockie, een bijlage met 73 tabellen (met basale informatie), verwijzingen naar andere Aquila-soorten en een naar verhouding goede dekking van niet-Angelsaksische literatuur. De klemtoon van het boek ligt weliswaar op onderzoek in Schotland, maar -zoals de auteur niet geheel zonder gevoel voor drama uitlegt- de terreur van het commerciële denken heeft in Groot-Britannië dankzij Thatcher en kompanen geleid tot een nog grotere kaalslag onder ecologisch onderzoek dan elders in Europa. De afbraak is zelfs van dien aard, dat de Engelsen momenteel ver achter liggen bij onderzoekers in de Verenigde Staten en Zwitserland (zie Haller in deze rubriek). Gelukkig hebben ze in het verleden veel voor elkaar gekregen en gaan enkele die-hards ondanks gebrek aan middelen onverdroten voort. Het boek volgt het gebruikelijke Poyser-stramien, waarbij de life-history van de Steenarend centraal staat: uiterlijke kenmerken, verspreiding (zeer uitgebreid voor de Highlands), jachtgedrag (met o.a. aandacht voor schildpadvangsten), voedselkeus (veel Schotland, maar ook vergelijking met andere Aquila-soorten en aandacht voor predatie op lammeren), nest (klif, boom, concurrentie met andere soorten), gebruik omgeving (ook al iets van Hallers telemetrie-resultaten opgenomen), dichtheid (nesten, buiten de broedtijd, niet-broedende vogels; voornamelijk bepaald door aanbod aas, soms gemodificeerd door menselijke vervolging en gebrek aan nestplaatsen), populatieschattingen en trends (gegevens uit Zwitserland van Haller ontbreken gek genoeg), gedrag, broedseizoen (start eileg houdt verband met temperatuur in februari en breedtegraad), groei van de nestjongen (inclusief groeicurves, voedselconsumptie, kaïnisme, ouderlijk gedrag), periode na het uitvliegen (activiteitsgebied, kleedontwikkeling), trek en dispersie, sterfte (oudste werd 32 jaar, meeste sterfte wordt veroorzaakt door gifmisbruik en afschot), bedreigingen (kaartje met vergiftigingsgevallen in Schotland laat zien dat vervolging nog steeds veelvuldig voorkomt; verder aandacht voor landbouwbestrijdingsmiddelen, recreatie, hoogspanningsmasten, veranderingen in grondgebruik), bescherming, geschiedenis en traditie (valkerij, mythes, legendes), en aanbevelingen voor verder onderzoek. In bijlages worden korte schetsen van de overige acht Aquila-soorten gegeven (summier, vaak gebaseerd op oude literatuur), verandering in grondgebruik in de Highlands, dieetbreedte, berekening van voedselaanbod in Schotland, afstand tot dichtstbijzijnde buurpaar en dichtheid en wetenschappelijke namen. De feitelijke informatie is samengebond in tabellen achterin het boek. Waar het om zeer grote tabellen gaat, is dat een juiste keus. Zelf prefereer ik de kleinere tabellen op de juiste plaats in de tekst,

omdat al dat geblader en gedraai in/aan het boek onhandig is tijdens het lezen. De index is uitgebreid en zeer bruikbaar. Al met al een fantastische uitbreiding van de roofvogelliteratuur. De auteur schrijft bevattelijk Engels, vermijdt jargon en bewijst tussen de regels door dat hij aan den lijve weet wat een Steenarend is. Merkwaardig dat het zo lang heeft moeten duren voordat de Steenarend een goede monografie te beurt viel.

Wegner P. 1996. Bericht über den Wanderfalken in Nordrhein-Westfalen im Jahre 1996. Slechtvalk Nieuwsbrief 2(2): 11-12.

In 1996 elf succesvolle broedgevallen van Slechtvalk in Nordrhein-Westfalen (33 jongen vliegvlug).

Woets D. 1995. De Buizerd *Buteo buteo* als broedvogel in De Weerribben (1979-1995). De Noordwesthoek 22: 101-112.

Eerste broedgeval in De Weerribben (3500 ha) in 1979. Daarna toename tot jaarlijks 25-26 territoria in 1990-95 (stabiel vanaf 1990). In 1988-90 en 1993-95 werden 80 nesten op broedsucces gecontroleerd; daarvan mislukten er elf. Het aantal jongen per succesvol paar wisselde sterk van jaar op jaar: van 1.5 (1994) tot 2.4 (1990 en 1993). Er werden nooit meer dan 3 jongen/nest aangetroffen. Op nesten werden resten van 41 vogels (vooral eenden, fazanten, meerkoeten en duiven), 47 zoogdieren (vooral muizen en mollen) en 3 vissen gevonden. Bij 115 broedgevallen waren 75 bomen betrokken: 36x berk, 34x els, 2x wilg, 2x meidoorn en 1x ratelpopulier. Komt overeen met verwachting, gezien talrijkheid boomsoorten in De Weerribben. Laagste nest op 3.5 m, hoogste op 13 m (gemiddeld 7.7 m). Liefst 56 van de 75 nesten werden slechts eenmaal gebruikt. Van de overige 19 werden er negen 2x gebruikt, vier 3x, twee 4x, drie 5x en één 6x. Buizerdnesten werden ook gebruikt door Havik, soms door Zwarte Kraai en Wespendif. Herbezetting volgde meestal in eerstvolgende jaar.

Woets D. 1997. De Wespendif *Pernis apivorus* als broedvogel in De Weerribben (1982-1996). De Noordwesthoek 24(1): 21-27.

Overzicht van voorkomen van Wespendifen in moerasgebied De Weerribben. Mogelijk broedvogel in 1982-85, waarschijnlijk broedvogel in 1986-88, zeker broedvogel vanaf 1989 (vanaf 1995 met zeker 2 paren). In 1996 zelfs 3 territoria. Nesten werden gevonden in 1989, 1990, 1991, 1993, 1995 en 1996 (2, op 2 km van elkaar). Nestbomen: els (1x), berk (6x). Nesthoogte varieerde van 7.0-9.5 m.

Yosef R. 1996. Sex and age classes of migrating raptors during the spring of 1994 at Eilat, Israel. J. Raptor Res. 30: 160-164.

0.4% van de langtrekkende roofvogels bij Eilat werden op geslacht en/of leeftijd gebracht. Van niet alle soorten lijken de resultaten me betrouwbaar, echter wel van Aasgier en de arenden (met uitzondering van Keizerarend; hier zijn vermoedelijk de adulte vogels niet onderkend).

Yosef R. 1996. Raptors feeding on migration at Eilat, Israel: opportunistic behavior or migratory strategy? J. Raptor Res. 30: 242-245.

Overzicht van roofvogelsoorten die in Israel tijdens de trek met prooi werden waargenomen. Tevens informatie over drinken tijdens trek. Wespendifen lijken in het bijzonder afhankelijk van water te zijn, waarbij zelfs brak en zout water wordt genuttigd.

